

Slanias landsman Piotr Naszarkowski

– svensk frimärksgravör

av Jane Rothlind

För svenska folket finns, som bekant, bara en frimärksgravör, Czeslaw Slania, beundrad och hyllad, senast när han år 2000 slog världsrekord genom att gravera sitt tusende frimärke. För hans landsman Piotr Naszarkowski existerar egentligen också bara en frimärksgravör, nämligen samme Slania: den stora förebilden, den som alltid kommer med den bästa lösningen och detta på ett både elegant och enkelt sätt. Om Slania skrivs mycket, men nästan inget om Naszarkowski, utom en kortfattad presentation i Torsten Sandbergs "Våra frimärksgravörer", 1996. Följande artikel vill försöka komplettera bilden av Piotr Naszarkowski, som är en av de fyra gravörer som anlitas av Posten Frimärken. Lars Sjööblom och Martin Mörck har redan presenterats för *Postryttaren* läsare i *Postryttaren* 1999, respektive 2000, som också innehöll en artikel om Czeslaw Slania.

Piotr Naszarkowski föddes 1952 i Warszawa men kände under sin uppväxt inte till Slania. Det förvånar inte om man betänker att den trettio år äldre kollegan, född i Czeladz, redan 1956 flyttade till Sverige. Piotr var annars väl bekant med olika konstnärliga uttrycksformer, eftersom han i likhet med Martin Mörck växte upp i en riktig konstnärsfamilj. Pappan var arkitekt, mamman skådespelerska vid en dockteater och system utbildad konstnär. Redan som liten visade sonen i familjen goda teckningsanlag och tänkte sig även han ett konstnärligt yrke.

JANE ROTHLIND

är fil. dr. i konstvetenskap och född 1943. Hon är utbildad vid Nyckelviksskolan och Konstfack. Tidigare har hon bl.a. publicerat doktorsavhandlingen *Hans Norsbo och Falugrafikerna* (1986) jämte standardverket *Svensk svartvit grafik 1890-1990* (1992) och *Stig Borglind: en monografi med fullständig verkförteckning* (1997). Hon har också medverkat i *Postryttaren* 1999 och 2000.

Konstnärlig utbildning

Slania gick på Konsthögskolan i Krakow 1945-51, medan Naszarkowski var inskriven vid Konstakademien i Warszawa 1975-80. Ort och årtal skiljer, men nog syns ändå en gemensam polsk, konstnärlig linje. På Akademien ägnade sig Piotr inte åt grafisk konst utan målade huvudsakligen. Han var egentligen intresserad av att teckna serier, men fick höra att de inte var bra och avråddes från att söka sig en framtid som serietecknare. Däremot ansågs han duktig på att måla stilleben i olja och den genren fortsatte han med i flera år.

Akademielevnen hade vissa planer på att bli möbeldesigner, men när han träffade sin blivande hustru, som arbetade vid teatern, bestämde han sig för att bli scenograf. År 1978 började han som sådan på en välkänd dockteater i Warszawa och efter avslutade studier på Akademien i bl.a. design, inred-

Piotr Naszarkowski i arbete med gravyn till ett nytt frimärke.

ningsarkitektur, teater- och TV-scenografi, anställdes han som assisterande scenograf på TV. Men karriären tog ett hastigt slut redan i december 1981, när en politisk kris inträffade, media militariserades och i stort sett samtliga medarbetare, inklusive Piotr, fick gå. Teatrarna stängdes också, då de kunde misstänkas vara mötesplatser för oppositionella. Makthavarna försökte på allt sätt

kväva Polens blomstrande kulturliv och framtiden såg mörk ut för Piotr Naszarkowski.

Av en slump fick han reda på att det fanns en ledig plats för en gravör på det statliga sedeltryckeriet i Warszawa. "Varför inte", tänkte scenografen, sökte platsen och blev 1982 anställd utan att kunna gravera. Men Naszarkowski var intresserad av gra-

fiska uttrycksformer och hade bl.a. studerat Rembrandts etsningar, Jacques Callots skildringar av trettioåriga krigets fasor och Erik Dahlberghs planschverk *Suecia antiqua et hodierna*, utan att veta att den sistnämnde var svensk.

Arbetet på sedeltryckeriet

På det polska sedeltryckeriet fanns redan tre gravörer anställda. Piotr blev fjärde man, stannade där i sex år och gjorde under denna tid sex frimärken förutom sedlar och värdepapper. Som jämförelse kan nämnas att Slania under sin tid som frimärksgravör vid det polska statstryckeriet, 1951-56, var upphovsman till 36 frimärken som tecknare eller gravör. Piotr Naszarkowskis första år gick åt till att lära sig gravera av kollegerna. Tid till detta fanns det gott om på arbetsplatsen och eftersom lönen var minimal, blev inte heller utbildningen dyr för arbetsgivaren. De fyra gravörerna satt alla i samma, stora rum och måste vara på plats fem dagar i veckan under kontorstid, även om det inte fanns full sysselsättning. Eftersom Polen,

Exlibris föreställande Lucas Cranach, tysk målare och träsnidare (1472-1553).

Exlibris till Ulf Dahlstens 50-årsdag.

enligt Naszarkowski, endast ger ut två graveerade frimärken per år och trycker resten i offset, kunde rimligtvis inte de uppdragen bli särskilt många. Under denna tid började han också gravera exlibris och skickade bl.a. in ett med "Lucas Cranach" till en tävling i Tyskland. Det fick inte delta, eftersom ägar-namn saknades, men avbildades i tidskriften "Graphia". Efter det fick Piotr Naszarkowski beställningar från hela Europa. Det var uppdrag som konstnären tyckte var roliga att utföra. Beställaren gav vissa direktiv, men konstnären hade ändå relativt fria händer att utforma dem efter eget huvud. Det sammanlagda antalet uppgår till något tjugofemtal, bl.a. ett till Postens förre VD, Ulf Dahlsten, 1996, som en hyllning på 50-årsdagen. Då det ekonomiska utbytet är närmast obefintligt har Naszarkowski numera upphört med denna sidoverksamhet.

De polska gravörerna var, enligt Piotr, skickliga, men tryckarna dåliga, varför slutresultatet tyvärr inte blev det bästa. Orsaken var att den gamla stammen slutat och en ny generation med otillräckliga kunskaper tagit över. Här kan inskjutas att de svenska

tryckarna däremot får beröm av Piotr Naszarkowski. Mycket av tiden på det polska sedeltryckeriet gick åt till att vänta på arbete och denna invanda väntan har närmast kommit att bli ett med Naszarkowskis personlighet. Att marknadsföra sig själv är för honom svårt, för att inte säga omöjligt. Piotrs polska arbetsplats kan i svenska öron te sig trist, men han säger sig tvärtom ha trivts i miljön, intressena bland kamraterna var många och varierande och det fanns gott om tid att talas vid. Det var svårare att ställa om sig till den opersonliga miljön på Posten Frimärken i Kista, där var och en sitter i sin lilla modul utan någon egentlig kontakt med de övriga.

De första frimärkena

I Polen var Piotr Naszarkowski vid sidan av sitt yrkesverksamma liv som gravör också en duktig kanotist, uttagen till det polska landslaget och väl bekant med namnet på vår svenske kanotkung Gert Fredriksson. I Sverige har det tyvärr inte blivit någon fortsättning på denna sport och någon kanot har han aldrig fått i uppdrag att gravera, men det första polska frimärket, 1985, blev ändå en båt, ett segelfartyg till havs. I vårt land har Martin Mörck närmast monopol på den sortens motiv. Efter fartyget grave-
rade Naszarkowski flera frimärken i stort format, föreställande polska kungar under tusentalet, t.ex. Kasimir I, 1988, och Boleslaw II året därpå. Porträtten är utförda i klassiskt manér med relativt djupt gravera-

Ett av Naszarkowskis frimärken
i serien polska kungar.

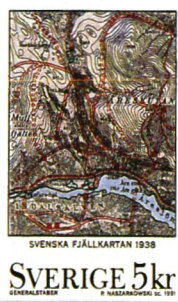
Piotr Naszarkowskis
första polska frimärke från 1985.

de, korsande linjer i den stil som praktiserades på det statliga sedeltryckeriet.

I Sverige hade Slania uppmärksammat att det kommit en ny gravör i Polen, som var bra, och Naszarkowski berättar hur han med särskild beundran studerat Slanias "Knypplerska" från 1976, utan att veta något om upphovsmannen. År 1990 återfinns Piotr Naszarkowskis namn för sista gången på ett polskt frimärke i serien gamla regenter. Den uppgiften stämmer inte alls, eftersom han då var bosatt i Sverige sedan ett år. Vem som egentligen utförde gravyren går bara att gissa sig till, uppger Naszarkowski. För den som undrar över anledningen till uppbrottet, kan berättas att det var kärleken som förde honom till vårt land.

Samarbetet med Inga-Karin Eriksson

Naszarkowski försökte få arbete på Tumba sedeltryckeri, men fick avslag. Däremot fick han ett illustrationsuppdrag genom en landsmaninna, Magdalena Korontyn'ska, som tillsammans med Inga-Karin Eriksson höll på med illustrationerna till "Min läsebok. Blå rosen", 1989. Det var bråttom och Naszarkowski sattes att teckna svartvita vignetter i frimärksstorlek, enkla bokstavssymboler som t.ex. O för ost. Samma år som läseboken publicerades, utgavs Korotyn'skas stora och mycket detaljerade panorama över Stockholm, som det tagit henne närmare ett år att fullfölja. När Posten Frimärken i januari 1991 presenterade häftet "Svenska kartor" hade hon bidragit till en av förlagorna. Det kom också att innebära Naszarkowskis de-

Naszarkovskis första svenska frimärken: tre kartor från 1991.

but som frimärksgravör. Han delade uppgiften med Slania, som med stickeln efterbildade två äldre kartor och en himmelsglob, medan den yngre kollegan sattes i arbete med tre moderna kartor: ett utsnitt ur Svenska fjällkartan, respektive Berggrunds-kartan – båda med Åreskutan som motiv – samt Gamla Stan av år 1989. Naszarkowski kommenterar inte alls detta första frimärksuppgift vid våra samtal. Frimärkena trycktes i kombinationstryck och fem färger offset. Det är tveksamt om den detaljerade fjällkartan lämpar sig som frimärke, medan Gamla Stan, omgiven av blått vatten, har mer av dekorativ märkeskaraktär. Däremot berättar Piotr Naszarkowski att han vid den inledande kontakten med Posten Frimärken först uppmanades att lära sig svenska, sedan kunde det kanske bli fråga om arbete. Under ett halvår tjänstgjorde han på prov och fick fast anställning i april 1990.

Inga-Karin Eriksson, som Naszarkowski också lärde känna genom arbetet med bilderboken, hade varit kurskamrat med Lars Sjööblom på "Gravyrskolan för gravörer och formgivare av värdetryck". De gjorde gemensam debut som frimärksgravörer 1982, med ansvar för var sitt frimärke i serien "Europa XI. Historiska händelser". För Lars Sjööblom blev det inledningen till en karriär som fast anställd frimärksgravör, medan Inga-Karin Eriksson insåg att detta inte var något för henne. Hon blev istället illustratör, en mycket noggrann och skicklig sådan, som bl.a. tillsammans med författaren Christina Björk gett ut "Sagan om Alice i Verkligheten", 1993 och "Vendela i Vene-

dig", 1999. Illustrationerna till böckerna hade tagit flera år att göra. En sådan lång tidsrymd kan en frimärksgravör aldrig räkna med. 1982 var det ännu möjligt att hålla på i ett halvår, men nu är det några veckor som gäller, och den snabbaste är Slania.

Även om Inga-Karin Eriksson inte fortsatte som frimärksgravör, så har hon genom åren tecknat många förlagor för Posten Frimärken, bl.a. en serie med svenska slott från renässans till empire, en uppgift som krävde mycket förarbete. Det första frimärket i denna slottsserie, "Övedskloster", graverades av Zlatko Jakus från Kroatien, men med honom hade inte Naszarkowski någon kontakt när han fick i uppdrag att göra det andra. Kollegan vistades mycket utomlands och var dessutom på väg bort från Posten Frimärken. "Drottningholms slott" utgavs den 20 mars 1991, men det var åtskilliga problem innan man kommit så långt. Förlagan var Naszarkowski bekant med, eftersom den var hämtad från Dahlberghs planschverk "Suecia antiqua et hodierna" och studerats av honom redan i Polen. Så långt var allt väl, men märkets valör kom att ändras under arbetets gång. "Drottningholms slott" existe-

Drottningholmsfrimärket från mars 1991.

rar faktiskt i en provtryckt 50-kronors version, innan det fastslogs att 25 kronor skulle gälla och siffrorna måste arbetas om. Båda varianterna finns i stilrena svartvita avdrag, med en något ojämn gravyr, men det slutliga resultatet är tryckt i tre färger ståltryck. Inga-Karin Eriksson hade föreslagit och fått godkännande på att slottet skulle ha sin ursprungliga röda färg och så provtrycktes det. Knappt hade detta gjorts, förrän kontraorder kom att byggnaden måste ha den gula färg, som den har idag. Slutresultatet blev ett ganska blekt frimärke, särskilt som parterren framför slottet fått en ljusgrön ton, som gravören inte var glad över. Formgivaren kommenterar att det inte är lätt att utifrån ett litet stilprov veta hur slutresultatet blir. Tryckpressarna startar och går knappast att stoppa utan alltför stora kostnader. "Drottningholms slott" är slagkraftigast i rent svartvitt, då det också bäst knyter an till Dahlberghs Suecia. Både gravör och formgivare föredrar generellt det svartvita, men Inga-Karin Eriksson påpekar att sådana frimärken är lättare att förfälska och här var det dessutom fråga om ett högvalörmärke.

Som ett kuriosum kan nämnas att Piotr Naszarkowski för samma serie också kom att gravera "Vadstena slott", 1994, i valören 45 kronor, även här efter en förlaga av Inga-Karin Eriksson. Det existerar i provtryck, men gavs aldrig ut. "Drottningholms slott" blev Naszarkowskis enda bidrag till slottsserien. De båda har dock samarbetat ytterligare två gånger och fortsättningen blev återigen arkitekturmotiv. Personligen köper jag gärna de olika häftena i serien "Svenska Hus" och studerar med intresse byggnaderna, men gravören är mindre road av dessa

Vadstena slott från 1994 utkom aldrig utan föreligger endast som detta provtryck.

Förlagan till ett frimärke, föreställande en post- och järnvägsstation i Hälsingland, utformad av konstnären Inga-Karin Eriksson.

Det slutgiltiga frimärket i serien Svenska Hus från 1996. Observera att tågsättet förlängts med flera vagnar i jämförelse med förlagans teckning.

uppdrag och tycker att de blivit väl många. Inga-Karin Eriksson, som gjorde förlagorna till "Svenska Hus 2", 1996, har full förståelse för hans uttalande. Hon tecknar så utförligt och exakt att gravören bara har att följa hennes linjer och inte ges utrymme för någon egen tolkning. De sex svenska husen, som var byggnader till nytta och nöje, fördelades så att Mörck och Naszarkowski graverade vardera tre. Den sistnämnde ansvarade för en rundloge från Västerbotten, Motala Folkets Hus och en post- och järnvägsstation i Hälsingland. Formgivaren hade det besvärligt innan det kommit så långt som till gravyr, då inte bara valören utan också formatet ändrades under arbetets gång. På de första förlagorna är beloppet 3:70, men i slutversionen 3:85. Eftersom frimärkena skulle förlängas, tvingades hon bl.a. rita in ett extra tågsätt efter lokomotivet, som tuffar förbi järnvägsstationen i Hälsingland. Det råder inte någon tvekan om att den ursprungliga, utgivna versionen är den urkonstnärlig synpunkt bästa.

Porträttgravyren av Astrid Lindgren

Samtliga frimärksgravörer jag talat med vill helst gravera porträtt, så även Piotr Naszarkowski. Enligt hans åsikt är porträtt roligast, därför att de är svårast. Det egna favoritmärket är författarinnan Astrid Lindgren, 1996, i serien "Europa XXIV. Berömda kvinnor". Samtidigt utgavs ett märke med Karin Kock, Sveriges första kvinnliga statsråd, men det graverades av Martin Mörck. Inga-Karin Eriksson var formgivare för båda. Det var mycket bråttom och hon gjorde först bara några snabbskisser, som vid Konst- och programrådets sammanträde den 14/6 1994 be-tecknades som "ruffa". De ansvariga fö-re-slog att författarinnans porträtt skulle inra-mas med titlarna på några av hennes ro-manfigurer. Naszarkowski fick i uppdrag att på ena sidan gravera "Ronja Rövardotter" och "Pippi Långstrump"; på den andra "Emil i Lönneberga" och "Karlsson på ta-ket", som i trycket fick en röd ton. Hade fri-märksgravören haft ett ord med i laget, skulle han nog velat tillfoga "Alla vi barn i Bullerbyn". Den boken hade han läst och älskat som liten, så till den milda grad att si-dorna lossnat. Att författarinnan var sven-ska och översatt inte bara till polska, utan till all världens språk, det visste han inte då, men att nu få göra hennes porträtt gjorde honom oerhört stolt och glad.

Den förlaga, som han blev tilldelad, var inte längre en "ruff" skiss, utan en "softad" version efter foto, som bearbetats i datorn. Naszarkowskis stick har inte riktigt samma framtoning. Han har gjort en grafisk om-tolkning och arbetat i ett kraftfullt linje-ma-nér, som går att följa i olika états, där ansik-tet en face och frisyren först markerats och klädseln sist. Martin Mörcks stick av Karin Kock ansluter närmare till formgivarens mjuka fotoförlaga. Vid provtryckning fram-gick hur stor diskrepansen var mellan de två kvinnoporträtten, som skulle utgöra ett par. För att inte statsrådet helt skulle försvinna vid sidan av författarinnan, fick hon lyftas fram med hjälp av en något avvikande tryckfärg i rött/brunt/svart, medan det and-ra porträttet går i rött/svart/blått.

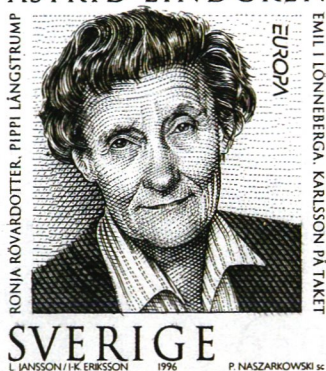
ASTRID LINDGREN

ASTRID LINDGREN

ASTRID LINDGREN

Tre olika grafiska états
av Astrid Lindgren-frimärket
från 1996.

Utgivningsdag för dessa frimärken i rent ståltryck var den 3 maj 1996, nästan två år efter det att formgivaren presenterat sitt första förslag. Både Inga-Karin Erikssons förlaga av Astrid Lindgren samt ovannämnda frimärken av Mörck och Naszarkowski ingår i Postmuseums utställning "Märkvärdigt!" i montern "Kvinnor på frimärken", fast detta faktum tyvärr inte framgår av den beledsagande texten. Naszarkowskis Astrid Lindgren-frimärke finns också reproducerat i Martin Mörcks "Porträttgravyr på sedlar och frimärken", 2000. Enligt medförfattaren Björn Sylwan ansåg kollegan honom så pass betydande att han borde få vara med i sammanhanget. Naszarkowskis stickelteknik syns väl i illustrationen och kan jämföras med de på samma sida reproducerade porträtten: Slanias av Nadine Gordimer, som den yngre landsmannen ansluter sig till och Lars Sjöobloms av Sigrid Undset med mycket punktgravyr, som avviker helt från Slanias. Piotr Naszarkowski har inte gått i lära hos Slania, men ingående studerat dennes frimärken på egen hand. Under sin anställningstid på Posten Framärken uppfattades han ändå av många som Slanias elev, naturligt nog eftersom de var landsmän och ofta satt bredvid varandra och graverade på mässor. Den yngre kollegan kände sig stolt över att få vara med i sammanhanget. Ibland händer det att han frågar Slania till råds om något frimärke, varpå det stående svaret brukar bli "bra, bra" – det är allt!

Andra porträttgravyrer

På Posten Framärken fördelas ofta de olika frimärkena i ett häfte på flera gravörer. Inför utgivningen av "Nobelpristagare. Fred", 1991, fick hela kvartetten frimärksgravörer var sitt uppdrag. Slania fick den mest kände fredspristagaren, Albert Schweitzer, på sin lott, medan Naszarkowski tilldelades Alva Myrdal. Det var hans första svenska porträttuppdrag och Naszarkowski förefaller nöjd med slutresultatet. Inga-Lill Axelsson hade gjort förlagorna, som var tacksamma i grafiskt hänseende. Pristagarna framställs mot en mörk fond, som ger djup åt bilden.

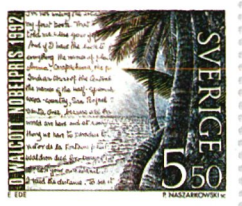

Alva Myrdal,
avbildad på ett av frimärkena
i 1991 års serie fredspristagare.

Naszarkowski är speciellt glad över att frimärkena trycktes i endast en färg i ståltryck, blått för Alva Myrdal, som gör att gravynen går fram väl. Däremot anser han att den röda tryckton som valts till Henri Dunant, graverad av Lars Sjöblom, är mindre lämplig. Artikelförfattaren har inte fått tillstånd att ta del av Konst- och programrådets minnesanteckningar in extenso, då de inte är att betrakta som offentlig handling. I Egon Jonssons artikel om rådets 50-åriga verksamhet i Postryttaren 1999 uppges dock, att ledamöterna skall ha gett Naszarkowskis porträttgravyr av Alva Myrdal betyget "Med beröm godkänd".

Nobelfrimärken

År 1992 fick Naszarkowski ännu ett prestigeladdat Nobeluppdrag, som han delade med Slania. Derek Walcott, poet och dramatiker från Trinidad, fick till allmän överraskning litteraturpriset. Formgivaren Eva Ede hade lyckats gissa rätt och kunde visa förslag på två märken, dels ett med författarens porträtt, dels en karibisk ö med palmer i kombination med ett handskrivet manus. Slania var den självskrivne för porträttet och Naszarkowski var glad över att få sig tilldelad pendangen. En enda vecka stod till gravörernas förfogande och de lyckades med konststycket trots tidspressen. Vad gäller den egna insatsen nämner Naszarkowski särskilt den svåra överföringen av poetens tunna, på papper skrivna piktur till det hårda stålet med hjälp av en skarpslipad stickel. Nobelmärkena, i fint samstämt trefärgs stål-

Nobelpristagaren Derek Walcott tillägnades två frimärken 1992; detta med motiv från Västindien graverades av Naszarkowski.

Nobelpriset i litteratur 1993 delades ut till Toni Morrison; hon hyllades med två svenska frimärken, varav detta graverades av Piotr Naszarkowski.

tryck, överlämnades personligen till Derek Walcott i de båda frimärksgravörernas närvaro – rimligen ett av de stoltaste ögonblicken i Piotr Naszarkowskis liv. Men såg den lycka som varar beständigt! Nobelprimärkena utkom i november; månaden därpå blev han uppsagd från Posten Frimärken och i nedskärningarnas tid fick även ett par formgivare gå.

Naszarkowski har dock fortsatt som freelancer för Posten Frimärken med arbetsplatsen förlagd till bostaden utan den kamratgemenskap han föredrar. Till Kista åker han när uppdragen fördelas och när frimärkena skall bedömas av PF:s konstnärlige rådgivare, Nils G. Stenqvist, som han tycker är bra och påminner honom om professorerna på Akademien i Warszawa. Han umgås inte med några svenska konstnärer och är inte heller särskilt intresserad av svensk samtida konst eller Moderna Museets samlingar,

som han besökte i samband med uppdraget att gravera frimärken efter konstverk av Olle Baertling, Öyvind Fahlström och Otto G. Carlsund, 1993. Här skall dock i rättvisans namn tilläggas att det finns en svensk konstnär, som Naszarkowski är en stor beundrare av, nämligen Peter Dahl. Konstfrimärkena utkom i maj 1993 och ett halvår senare var det återigen dags för Nobelpriset i litteratur. Även denna gång engagerades Naszarkowski, denna gång i par med Lars Sjöblom. Ingen av PF:s formgivare hade varit förberedd på att Toni Morrison skulle bli den utvalda, så även nu blev det bråttom, från offentliggörandet den 7 oktober till utgivningsdagen den 25 november. Sjöblom ansvarade för en inklämmande grafisk porträttstudie av den amerikanska författarinnan efter fotografisk förlaga. Som något av en nödlösning valde man som andra frimärke en vy över Stockholms Stadshus, men

1993 utkom dessa frimärken som Naszarkowski graverade efter originalverk av konstnärerna Olle Baertling, Öyvind Fahlström och Otto G. Carlsund.

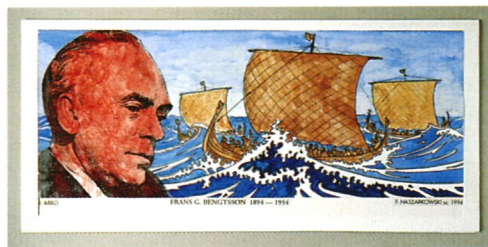

Naszarkowski blev glad över den akvarell av André Prah han fick sig tilldelad. Enligt hans uppfattning utövar frimärksgravören ett hantverk på gränsen till det konstnärliga och förlagens flödiga penselstråk gav honom möjlighet till en friare grafisk tolkning. I frimärksversionen, tryckt i blått/rött, avtecknar sig Stadshusets silhuett mot skimrande aftonskyar, men att de båda märkena till Morrisons ära inte är riktigt samstämda märks vid en jämförelse med Walcotts två mer genomtänkta. Tyvärr blev detta sista gången Posten Frimärken gav ut frimärken i samband med utdelandet av Nobelpriset i litteratur. Det ansågs alltför resurskrävande och dyrbart, men därmed mister man också den oerhörda PR ett Nobelfrimärke inne-
läär.

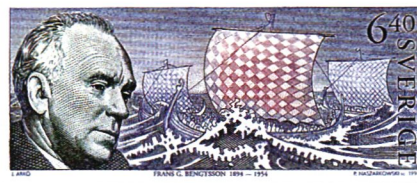
Frans G. Bengtsson-frimärket

Hundraårsminnet av den svenske författaren Frans G. Bengtssons födelse firades genom utgivningen av ett frimärke 1994. Röde Orm, med sin mustiga skildring av vikingarnas liv, är utan tvekan den mest lästa och älskade av hans böcker. Konstnären Jordi Arkö har gjort förlagan till en Röde Orm-tapet, med sina 90 meter världens längsta textil, som sysselsatte fem flitiga brodöser på Handarbetets Vänner 1990-91. Det var ett närmast självskrivet val att ge Arkö i uppdrag att också ta sig an ett frimärke föreställande Röde Orms författare.

Gravören Naszarkowski bytte bara några enstaka ord med konstnären, huvudsakligen per telefon. Namnet Jordi Arkö var honom obekant och han visste t.ex. inte att denne gått på Konsthögskolan och haft professor Nils G. Stenqvist som lärare i grafisk konst. När frimärksgravören nu bedömer sitt porträtt av Frans G. Bengtsson i halvprofil, tycker han inte att det blivit riktigt likt förlagan, men jag har själv inte reagerat negativt. Till höger om författarporträttet syns vikingaskepp på dekorativt utformade vitskummande vågor, som jag däremot ser som stilmässigt avvikande från det stringenta porträttet, och som inte verkar höra hemma i Röde Orms tid. Gravören anser att han

Jordi Arkös förslag
till Frans G. Bengtsson-frimärket
från 1994.

Frimärket med Frans G. Bengtssons bild
kom ut den 1 oktober 1994.

bara följt förlagan. För att få klarhet i frågan ringer jag till konstnärens ateljé i Garsås vid Siljan, där han är i full verksamhet med olika projekt, bl.a. för Zornmuseet i Mora. Sprudlande entusiastisk och verbal börjar han genast på en längre utläggning om alla turerna kring Frans G. Bengtsson-frimärket. Jordi Arkö tycker att porträttet är OK och författarens släktingar har sagt att det är likt, så om den saken behöver inte gravören bekymra sig. De dekorativa havsvågorna, som jag kände tveksamhet inför, har Naszarkowski överfört helt korrekt och deras utformning förklarar Arkö med att han var inspirerad av den japanska konstnären Hokusais vågor.

Jordi Arkö kan vidare berätta att han först hade gjort två förslag till Posten Frimärken, vilka båda förkastades. Det ena föreställde julgillet i Jellinge hos Harald Blåtand, där det gick åt mycket mjöd och somliga vikingar ansågs uppträda på ett opassande sätt. Inte heller det andra, med författarens porträtt vid sidan av Lunds domkyrka, föll i god jord, eftersom det antogs att man i huvudstaden var obekant med

Lundadomen. Önskemålet var ett frimärke med mera "action" och därför satte konstnären istället in vikingaskepp. Jordi Arkö och Piotr Naszarkowski hade, som sagt, knappast någon kontakt utom ett par telefonsamtal, och Arkö fick uppfattningen att Piotr var en hantverkare, som utförde sitt jobb utan diskussioner. Så är det inte alltid - Martin Mörrck och han hade t.ex. divergerande åsikter om blodådrors utformning på ett frimärke. När det gäller Naszarkowskis stålstickna författarporträtt kan Arkö berätta att gravyren var djupare än den borde vara. De gamla gravörerna arbetade så och Jordi Arkö, själv skicklig svartvit grafiker, har inget emot det, men det var litet svårtryckt och försakade därmed problem. Frimärket är i trefärgs ståltryck, som färgades in lokalt, ett riktigt hantverk således, vilket innebär att en viss färgförskjutning förekommer och inget märke blir det andra exakt likt. Frimärket hade valören 6:40, men det portot varade bara i några månader, innan det justerades. Hyllningen till Frans G. Bengtsson blev därmed kortvarig, men kanske kan ändå frimärket betraktas som något av en raritet med vetskap om historien bakom! Naszarkowski har fått ytterligare ett fåtal porträtt på sin lott, bl.a. av två svenska nobelpristagare i fysiologi och medicin vilka graverades 1996, men de är inte i klass med ovan nämnda. Han skulle gärna vilja göra fler frimärksporträtt, men verkar inte särskilt hoppfull inför utsikterna.

Djurfrimärken

Andra motivkretsar som Piotr Naszarkowski fått ägna sig åt är djur, som inte tillhör hans specialintressen utan snarare är Lars Sjööbloms favoritområde. Det första djurfrimärket var en delfin, som ingick i "Norden IX. Turism", 1991, och utgavs med anledning av att Kolmårdens djurpark fyllde 25 år. Sjööblom ansvarade samtidigt för en isbjörns-hona med unge. Naszarkowskis största uppgift inom denna genre är serien med "Vilda djur 2", 1993. Den innehåller fem nya bruksfrimärken, tillkomna p.g.a. portohöjningar. Här ansvarade Piotr ensam för samtliga,

Dessa fem frimärkena graverade Naszarkowski i serien Vilda djur från 1993.

dvs. två med björnar à 2:90, en iller i valören 3:-, en varg à 5:80 och slutligen ett ståtligt lodjur för hela 12:-. Märkena är i rent ståltryck och trycket i tre färger är sobert. Delfinen från 1991 kommenterar gravören inte alls, men med vargen, lodjuret och illern 1993 säger han sig vara ganska nöjd. I *Nordisk filateli*, nr 9, 2000, får Naszarkowski under rubriken "Gravyrkonst av högsta klass" beröm för sin täta gravyrstil, som författaren Peter Larsson anser kommer till sin rätt inte minst i Piotrs djurgravyrer, där han

Två frimärken med igelkottsmotiv:
det ena, graverat av Zlatko Jakus 1975 och
det andra av Piotr Naszarkowski 1996.

lyckas framställa pälsverket på ett autentiskt sätt. Som exempel på hans förnämliga gravyr illustreras artikeln med Naszarkowskis lodjur i snö.

Personligen inhandlar jag med förtjusning Naszarkowskis igelkott till det facila priset av 1:-. Den ingick bland "Vilda djur 3", utgivna 1996. För den som tycker om igelkottar kan nämnas att det finns en tidigare variant, graverad av Zlatko Jakus, 1975, i den år 2001 föga gångbara valören 55 öre. På det först utgivna märket lapar igelkotten mjölk från ett fat i förgrunden, som kommit att dominera bilden. På det sist utgivna är djuret ensamt i bild, sett från sidan och omgiven av grön växtlighet. Naszarkowski är inte helt nöjd med sin igelkott och anser sig inte ha varit tillräckligt noggrann, men så vitt jag kan se har gravören lyckats få med varenda liten tagg. Igelkotten var tänkt som ett tilläggsfrimärke och som en ersättning för Slanias gamla enkronasmärke "Knypplerska" från 1976. Det var just det frimärke som den unge Piotr beundrat hemma i Polen, men nu hade det använts så länge i Sverige att folk börjat tröttna på det. Naszarkowski bör ha känt en viss tillfredsställelse över att 20 år senare få gravera ett frimärke som ersatte Slanias. För lägsta brevvärde inom Sverige kan rekommende-

ras en kombination av två av Naszarkowskis igelkottar à 1:- + en av hans illrar à 3:- = tre små konststycken i ren stålgravyr för 5:-!

Förhistoriska djur

Dinosaurier verkar vara något som engagerar Piotr Naszarkowski betydligt mer än igelkottar. Han berättar hellre om häftet med fyra "Förhistoriska djur", från 1992, som kom att bli hans första stora uppgift med ansvar för både förlaga och gravyr. Från början var det tänkt att Lars Sjööblom och han skulle samarbeta om uppgiften och förslagen på urtida djur var många. Här har artikelförfattaren fått ta del av några saxade utdrag från Konst- och programrådets utlåtanden i februari, mars och april 1991. Det framgår klart hur in i detalj de ansvariga granskar förslagen; en vassrugge måste t. ex. tecknas om, en växtdel i dinosauriens mun skall bort och bläckfisk och leddjur, som föreligger i provtryck, får inte alls vara med, därför att de inte känns "attraktiva". Nya förslag beordras och rådet överlämnar också en egen skiss till Posten Frimärken. Generaldirektören fastslår vid mötet i mars "att det primära för en frimärksutgåva är bildinnehållet och dess kraft att tilltala en större publik och inte en vetenskaplig fullständighet." Något av Lars Sjööbloms förslag hade alldeles försvunnit, trots allt nedlagt arbete, och den noshörning han påbörjat kom nu istället kollegan att ta över. Naszarkowski utarbetade sina förlagor med hjälp av fotostatkopior och data, men anser själv inte att de ur konstnärlig synpunkt är mycket att orda om. Efter att ha studerat dem på Postmuseum måste jag hålla med, men den arkivansvarige Björn Sylwan påpekar att så ser flertalet nutida förlagor ut. Forna tiders frimärksförlagor var däremot ofta små konstverk. Piotr Naszarkowski engagerade sig istället helt i gravyren av de förhistoriska djuren och arbetade mycket och länge med stickeln. Valören kom att ändras flera gånger och detta ställde till besvär, men provtrycken i svartvitt utföll ganska väl. Märkena skulle utges i kombinationstryck och Naszarkowski hade inte någon större erfa-

De fyra frimärkena ur serien "Förhistoriska djur" från 1992.

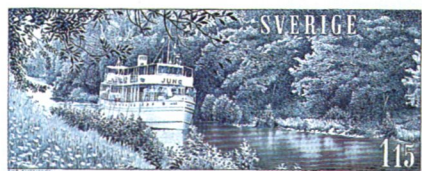
renhet av det. Han visste inte att han med den tillkommande offsetfärgen istället borde ha inskränkt stickelarbetet, varit mera linneär och koncentrerat sig på konturerna. Ingen fanns som kunde upplysa honom om detta, utan det ansågs tvärtom att han borde gravera mera. Det har blivit för mycket med offset i fyra färger, som lagt sig som en hinna ovanpå gravyren och döljer den. I svartvitt tryck kommer den däremot bättre till sin rätt. Häftet med "Förhistoriska djur"

kom ut den 3 oktober 1992 och intresset för dinosaurier är stort, men det var säkert ingen köpare som hade en aning om hur mycket arbete som lagts ner på de små frimärkena!

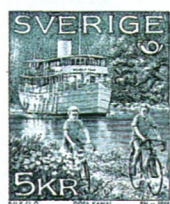
Nordenfrimärken

År 1995 fick Naszarkowski sitt andra och hittills sista uppdrag som ansvarig för både teckning och gravyr. Uppgiften gällde "Norden XI. – Turistmål". Konst- och programrå-

Två motiv från Göta kanal år 1979, graverade av Slania: turistbåten Juno och Borens hulst slussar.

Två motiv från Göta kanal och norra Vättern, båda graverade av Naszarkowski 1995.

det tog i april det året ställning till olika förslag med motiv kring Vättern, t.ex. Vättern-rundan på cykel, Medevi Brunn och Göta Kanal. Efter diskussion valde rådet två motiv: kanalbåten Wilhelm Tham och segelbåtar. Hur diskussionerna gick framgår tyvärr inte av de två meningar ur protokollsutdraget, som jag fått läsa. Den konstnärlige upphovsmannen tror själv att förlagornas stora likhet med Slanias "Göta Kanal" från 1979 kan ha inverkat positivt. Naszarkowskis "Göta Kanal" kan närmast ses som en beskuren variant av Slanias "Turistbåten Juno", medan "Vättern" från 1995 knyter an till kollegans "Borensults slussar". Frågan är om inte Naszarkowski varit så bunden av sin förebild, att det blir svårt att uppfatta den egna konstnärliga intentionen. Första-dagsbrevet "Norden 95 – Båsemester" är daterat den 12/5 1995, men de två frimärkena lockar i alla händelser inte mig till några båtutflykter. De gör på mig ett tråkigt och ålderdomligt intryck, till vilket säkert färgerna bidrar: det ena i trist grönt, det andra i sjukligt violett.

Filmen 100 år

Samma år på hösten utgavs ett häfte om sex frimärken i kombinationstryck med anledning av att filmen fyllde 100 år. Förlagorna av Mikael Sylwan var efter foto och motiven hämtade från sex välkända svenska filmer. Gravyrarbetet fördelades mellan Sjööblom, Slania och Naszarkowski, som fick två märken på sin lott. Uppgiften att få göra en scen ur Ingmar Bergmans film "Smultronstället" från 1957 glädde honom oerhört. Vår svenske regissör är ett stort och berömt namn i Polen och för gravören var det ett hedersuppdrag att jämföra med Astrid Lindgrens porträtt. Det syns att Piotr Naszarkowski lagt ner mycket arbete och känsla i sitt valörrika lilla stålstick. Han har lyckats ta tillvara bildens grafiska kvaliteter; Bibi Anderssons ljusa gestalt och blänket från spegeln i hennes hand kontrasterar mot Victor Sjöströms mörka klädedräkt. Den omgivande naturen är detaljrikt utformad,

Filmen 100 år med motivet "Smultronstället".

Filmen 100 år med motivet "Äppelkriget".

Två av de fyra frimärkena i serien "Ekoparken" från 1996 graverades av Naszarkowski.

men inte överarbetad. Scenen är insvept i ett mystiskt ljus, som ser mycket bergsmanskt ut. Frimärket är till sin karaktär helt väsensskilt från det kraftfullt stuckna, lineära porträttet av Astrid Lindgren och visar därmed på två sidor hos Piotr Naszarkowski. Författarinnans porträtt var i rent ståltryck, men på filmfrimärkena tillkom offset i fem färger. Lyckligtvis har detta inte lyckats ta död på "Smultronställets" grafiska kvaliteter. Den dämpade färgskalan i bleknat gult/grått ger tvärtom en god illusion av en gammal svart-vit film. Desto mer har man braskat på med offset i Naszarkowskis andra filmmärke, en scen ur "Äppelkriget" med Martin Ljung, Max von Sydow och Tage Danielsson på rad. Det konstnärliga resultatet kan inte på långt när jämföras med "Smultronstället".

Sammanlagt har Piotr Naszarkowski utfört ett sjuttioal frimärken och av dessa sätter han Astrid Lindgrens porträtt från 1996

främst. De första åren fick han ett femtontal uppdrag per år; ett flertal julpostmärken fr.o.m. 1992 bär t.ex. hans signatur och några av frimärkena i "Ekoparken", 1996, är Piotr Naszarkowski upphovsman till. Äpplen, katter, mynt och dansband är ytterligare några av de ytterst varierande motiv som förelagts honom. Beklagligt nog har uppgifterna blivit färre – kanske bara 3-4 per år. En frimärksgravör måste kontinuerligt träna sin handaskicklighet, men som det nu är ser Naszarkowski hur avståndet till den av honom beundrade Slania ökar alltmer och kanske tvingas han övergå till data i framtiden.

Det vore att beklaga. När Posten Frimärken presenterade märkena för år 2001 vid ett stort och påkostat evenemang i november 2000, sade både Postens VD Lennart Grabe och chefen för Posten Frimärken, Ingegerd Mattsson, att svensk frimärksgravyr är en "stolthet". Det är glädjande att höra, men

Piotr Naszarkowski i arbete med "Fiskgjuse", en nytilkommen beställning från Posten.

tyvärr fick Piotr Naszarkowski bara två uppdrag, nämligen flygplan, där gravörens uppgift i stort sett innebär att konturerna skall vara i stålstick, medan offsetfärger gör resten. Vid samma tillfälle gavs också möjlighet att se både Lars Sjööblom och Piotr Naszarkowski i verksamhet i "gravörhörnan". Att det inte bara är Czeslaw Slania som har en stor beundrarskara stod klart. Det var sannerligen inte lätt att komma till tals med Piotr Naszarkowski för alla tillresta frimärksentusiaster, som ville ha hans autograf på förstadagsbrev och byta ett ord. Det var riktigt roligt att se och lyssna till och ingav hopp för den svenska frimärksgravyren, trots orosmoment som offset och självklistrande frimärken.

Enligt Nils G. Stenqvist, Postens konstnärlige rådgivare, är Piotr Naszarkowski "en mycket skicklig gravör". Vi får hoppas att han ges möjligheter att visa prov på det även i fortsättningen.

Källor och litteratur

Ahlstrand, Jan Torsten,

I anledning av 100-årsjubileet: Frans G. och Röde Orm för 6:40. *Gamla Lund-Nytt* 1994:5.

Carlbom, Arne,

Frimärksbilder 1991. *Postryttaren* 1993.

Carlbom, Arne,

Frimärksbilder 1992. *Postryttaren* 1994.

Carlbom, Arne,

Frimärksbilder 1993. *Postryttaren* 1995.

Carlbom, Arne,

Frimärksbilder 1994. *Postryttaren* 1996.

Jonsson, Egon,

Postens konst- och programråd 1948-1996. *Postryttaren* 1999.

Larsson, Peter,

Gravyrkonst av högsta klass. *Nordisk filateli*, nr 9, 2000.

Mörck, Martin,

Porträttgravyr på sedlar och frimärken. Stockholm 2000.

Nivesjö, Lennart,

Frimärksgravören Piotr Naszarkowskis favorit hittills är Astrid Lindgren. "Det svåraste är ofta det som är roligast". *NyhetsPosten* nr 19, 1997.

Refsnes, Öyvind,

Snart är det slut med graverade frimärken! *Nordisk filateli* nr 9, 1999.

Sandberg, Torsten,

Våra frimärksgravörer. Stockholm 1996.